

Nr 97.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anvisande av medel till förbättring av förläggningsförhållandena å Järvafältet; given Stockholms slott den 21 februari 1936.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Ivar Vennerström.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 21 februari 1936.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden UNDÉN, SCHLYTER, WIGFORSS, LEVINSON, VENNERSTRÖM, LEO, ENGBERG, EKMAN, SKÖLD.

Efter gemensam beredning med chefen för kommunikationsdepartementet anför chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Vennerström:

Då beslut fattades vid 1905 års riksdag om ordnande av ett nytt övningsfält för de till Stockholm förlagda truppförbanden å Järvafältet, utgick man ifrån, att frågan om överflyttandet till detta fält av arméns i huvudstaden

uppförda kaserner skulle för lång tid framåt kunna undanskjutas, särskilt som större delen av Ladugårdsgärdet fortfarande skulle bibehållas såsom exercisfält. Genom sedermera vid 1918 och 1923 års riksdagar fattade beslut om överlåtande till Stockholms stad ävensom exploatering av vissa delar av Norra Djurgården, däribland Ladugårdsgärdet, hava emellertid truppförbandens möjligheter att använda sistnämnda område såsom exercisfält alltmera kringskurits, och övningarna hava därför särskilt under de senare åren i allt större utsträckning måst förläggas till Järvafältet. Då avståndet mellan detta och kasernerna i Stockholm, åtminstone för infanteriet, omöjliggör daglig förflyttning till Järvafältet, hava i avvaktan på uppförandet av nya kaserner därstädes provisoriska anordningar måst vidtagas för beredande av förläggningsmöjligheter för trupperna under vistelsen å sagda fält. Dessa anordningar hava emellertid icke varit tillfyllest för åstadkommande av en tillfredsställande förläggning, och vid upprepade tillfällen hava erinringar gjorts mot de i förevarande avseende rådande förhållandena. Bland annat hava riksdagens år 1934 församlade revisorer i sin berättelse angående verkställd granskning av statsverkets jämte därtill hörande fonders tillstånd, styrelse och förvaltning för tiden 1 juli 1933—30 juni 1934 påtalat de brister och olägenheter, som vidlåda de nuvarande förläggningsanordningarna, och därvid anfört i huvudsak följande.

Revisorerna hade avlagt besök å Järvafältet, där trupper ur Stockholms garnison under övningar plägade vara förlagda. På olika ställen å övningsfältet hade provisoriska och halvpermanenta anordningar vidtagits för att under övningarna bereda förläggningsmöjligheter åt garnisonens trupper. För detta ändamål disponerades enligt för varje år av Kungl. Maj:t fastställda stater inkomstmedel från Järvafältet, vilka medel erhållits genom försäljning av skog, grus m. m. För att emellertid garnisonens trupper, som vore förlagda i Stockholm, och särskilt de truppförband, som haft sina övningar å Ladugårdsgärdet, skulle kunna utnyttja de goda övningsmöjligheter, som Järvafältet erbjöde, måste marscher dit företagas, vilka på grund av avståndet för infanteriet i allmänhet krävde en dag för vardera utmarschen och hemmarschen. Vederbörande myndigheter hade framhållit, att härigenom en inskränkning skedde i de värnpliktigas utbildningstid. Därjämte kunde det icke undgås, att manskapet och befälet vid Stockholmsregementena komme i en avsevärt sämre ställning än motsvarande personal vid andra truppförband, vilkas övningsfält i regel gränsade intill kasernerna. Särskilt för manskapet vore tältförläggningen till Järvafältet, vilken ofta omfattade större delen av veckan, under fuktig och kall väderlek ägnad att medföra åtskilliga risker och framkalla missnöje. Det hade också framhållits för revisorerna, att på det sätt, som förläggningen å Järvafältet under rådande förhållanden måste ordnas, åtskilliga olägenheter ur hälsovårdssynpunkt förefunnos, varjämte för såväl befäl som manskap vissa extra utgifter vore ofrånkomliga. Härtill komme, att truppernas utrustning underkastades slitning i högre grad än som behövde ifrågakomma vid förläggning i kasern.

Revisorerna ville beträffande frågan om den nära nog ständiga förläggningen under övningar av trupper från Stockholms garnison till Järvafältet som sin mening framhålla, att det måste anses önskvärt, att därmed sammanhängande frågor snarast möjligt upptoges till allvarligt övervägande. Det kunde nämligen knappast anses rimligt, att fast anställd personal och värnpliktiga, tillhörande dessa trupper, skulle intaga en avsevärt sämre

ställning än vid övriga truppförband i landet. Särskilt torde därvid böra beaktas, huruvida icke mera tillfredsställande och särskilt ur hälsovårdssynpunkt fullt ändamålsenliga anordningar kunde utan större kostnader vidtagas för att därigenom förbättra nuvarande förläggningsförhållanden. Då, enligt vad revisorerna erfarit, flertalet arrendekontrakt beträffande olika områden å Järvafältet inom några år utginge, torde tidpunkten vara inne att söka lösa dessa frågor. Revisorerna hade fäst sig vid, att, då elektrisk belysning saknades å förläggningsplatserna, brandfaran vore synnerligen stor vid förläggning i de befintliga provisoriska lokalerna, där manskapet finge vila på halm och belysningen utgjordes av fotogenlyktor.

Då staten numera för exploatering disponerat en betydande del av Ladugårdsgärdet, varigenom övningsmöjligheterna för Stockholmstrupperna inskränkts, torde det kunna ifrågasättas, om icke någon del av de genom exploateringen inflytna försäljningsmedlen kunde tagas i anspråk för ordnandet av förläggningen till Järvafältet och beredande av ersättning för den fördel, som tillgången till Ladugårdsgärdet inneburit för särskilt gardesregementena. För den händelse det icke ansåges möjligt att för ordnandet av nu senast berörda angelägenheter taga i anspråk skattemedel, syntes nyssnämnda utväg, vilken anlitats då det gällt att till Järvafältet utflytta artilleriets tygförråd och laboratorier, kunna komma till användning.

Revisorerna hade med det anförda velat fästa uppmärksamheten på de mindre tillfredsställande förläggnings- och övningsförhållanden, som nu förefunnas vid en del truppförband inom Stockholms garnison och vilka enligt revisorernas mening måste anses innebära betydande olägenheter för såväl de värnpliktiga som truppförbandens fast anställda personal.

I utlåtande i anledning av statsrevisorernas ifrågavarande berättelse anförde statsutskottet (utl. nr 126/1935 punkt 3:o), att utskottet vore ense med revisorerna därom, att förläggningsförhållandena för Stockholms garnison vore långt ifrån tillfredsställande och att åtgärder för olägenheternas avhjälpande vore erforderliga. Då emellertid frågan om det definitiva ordnandet av Stockholmsgarnisonens förläggning vore beroende på den blivande försvarsorganisationen, syntes med vidtagandet av anstalter i förevarande avseende lämpligen kunna anstå i avvaktan på försvarskommissionens utredning.

I enlighet med vad statsutskottet sålunda anført föranledde statsrevisorernas berättelse i denna del icke någon särskild åtgärd från riksdagens sida.

Sedan arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse, delvis i samråd med ämbetsverkets fortifikationsdepartement, i anledning av de av riksdagens revisorer framställda erinringarna i skrivelse den 22 januari 1935 anmodat chefen för östra arméfördelningen att införskaffa och till sjukvårdsstyrelsen inkomma dels med utredning och uppgifter beträffande vissa i samband med förläggningen å Järvafältet stående förhållanden, dels ock med förslag angående sådana åtgärder till förläggningsförbättrande, vilka icke erfordrade nybyggnader, inkom arméfördelningschefen i skrivelse till sjukvårdsstyrelsen den 9 april 1935 med sålunda begärda uppgifter och förslag och anförde därvid sammanfattningsvis, att följande åtgärder vore särskilt nödvändiga och krävde skyndsamt utförande nämligen:

Fördjupning och upptagning av brunnar till en beräknad kostnad av	kronor	7,500
Uppförande av bekvämlighetsinrättningar till en beräknad kostnad av	»	12,000
Elektrifiering av Järvafältet till en beräknad kostnad av	»	109,000
	<u>Summa kronor</u>	<u>128,500</u>

Härtill komme uppförandet av vissa byggnader m. m. beträffande vilka byggnadsföretag dock erfordrades ytterligare utredning.

I skrivelse till arméförvaltningens fortifikationsdepartement, likaledes den 9 april 1935, hemställde arméfördelningschefen, att framställning måtte göras till Kungl. Maj:t, att av de genom exploateringen av Ladugårdsgärdet influtna försäljningsmedlen ett belopp av 128,500 kronor måtte ställas till förfogande för utförande av nyssnämnda arbeten å Järvafältet.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 17 juni 1935 hava *arméförvaltningens fortifikationsdepartement och sjukvårdsstyrelse* gjort framställning om anvisande av medel för de av chefen för östra arméfördelningen föreslagna arbetenas utförande och därvid anført, bland annat, följande.

Av handlingarna i ärendet ansåge fortifikationsdepartementet och sjukvårdsstyrelsen klart framgå, att förläggningsförhållandena för Stockholms garnison å Järvafältet vore otillfredsställande och att åtgärder för olägenheternas avhjälpande vore erforderliga. Visserligen vore frågan om det definitiva ordnandet av Stockholmsgarnisonens förläggning för närvarande beroende på den blivande försvarsorganisationen. Med hänsyn till de rådande missförhållandena och jämväl därtill, att de av arméfördelningschefen föreslagna arbetena icke avsåge nybyggnader utan endast utförande av sådana åtgärder, som erfordrades för att förläggningen skulle kunna sägas tillfredsställa skäliga krav, syntes det fortifikationsdepartementet och sjukvårdsstyrelsen, att vidtagandet av nämnda åtgärder icke borde uppskjutas. Arbetenas utförande syntes icke heller komma att föregripa försvarsorganisationens ordnande, då det torde kunna tagas för visst, att trupp under alla omständigheter komme att vara förlagd till Järvafältet. Enär Stockholmsgarnisonens möjligheter att begagna Ladugårdsgärdet såsom övningsfält minskades genom den pågående exploateringen av gärdet, syntes det fortifikationsdepartementet och sjukvårdsstyrelsen billigt, att de genom exploateringen influtna medlen i någon mån användes till nu ifrågakommande ändamål.

Under återopandande av vad sålunda anförts och med hänvisning i övrigt till innehållet i de till ärendet hörande handlingarna hemställde fortifikationsdepartementet och sjukvårdsstyrelsen, att Kungl. Maj:t måtte ställa till fortifikationsdepartementets förfogande ett belopp av 128,500 kronor av de genom exploateringen av Ladugårdsgärdet influtna försäljningsmedlen för utförande av de av chefen för östra arméfördelningen angivna arbetena å Järvafältet.

Statskontoret har i utlåtande den 6 augusti 1935 anført följande.

Statskontoret ville erinra därom, att 1934 års statsrevisorer påvisat, att de nuvarande förläggningsförhållandena å Järvafältet icke kunde anses vara tillfredsställande. Sedermera hade statsutskottet framhållit, att utskottet vore ense med revisorerna därom, att förläggningsförhållandena långt ifrån vore

tillfredsställande, och att åtgärder för olägenheternas avhjälpande vore erforderliga. Då emellertid frågan om det definitiva ordnandet av Stockholms-garnisonens förläggning vore beroende på den blivande försvarsorganisationen, syntes med vidtagandet av anstalter i förevarande avseende lämpligen kunna anstå i avvaktan på försvarskommissionens utredning.

Av vad sålunda anförts torde framgå, att åtgärder vore påkallade för att förbättra förläggningsförhållandena å Järvafältet, vilket ytterligare bestyrktes av den utredning i ärendet, som framlagts uti den nu gjorda framställningen om medel till avhjälpande av de mest framträdande bristerna. Av denna framställning framginge vidare, att något längre uppskov med genomförandet av de ifrågasatta förbättringarna knappast kunde anses vara försvarbart. Härtill komme, att försvarskommissionens utredning inom den närmaste tiden torde komma att föreligga, vadan det av statsutskottet uttalade önskemålet kunde tillgodoses och förslag om anvisande av medel för ifrågavarande ändamål borde kunna föreläggas 1936 års riksdag.

Statskontoret vore av den uppfattningen, att, för den händelse icke skatte-medel kunde tagas i anspråk för ändamålet, hinder icke borde möta att — såsom av statsrevisorerna ifrågasatts — härför anlita någon del av de belopp, som influtit genom tomtförsäljningen å Ladugårdsgärdet. Otivelaktigt hade nämligen genom den fortgående bebyggelsen därstädes övningsmöjligheterna för garnisonens trupper i hög grad inskränkts, varigenom man i större utsträckning än tidigare måste för övningsändamål taga i anspråk Järvafältet. Statsrevisorerna hade påpekat, att försäljningsmedel från Ladugårdsgärdet disponerats för utflyttning till Järvafältet av artilleriets tygför-råd och laboratorier. Även en förbättring av förläggningsförhållandena å Järvafältet nödvändiggjordes av Ladugårdsgärdets fortskridande exploatering, och otivelaktigt komme den framtida exploateringen att underlättas, därest bättre övningsmöjligheter skapades å Järvafältet. Med hänsyn till det anförda funne sig statskontoret kunna tillstyrka, att försäljningsmedel från Ladugårdsgärdet disponerades för bestridande av de i föreliggande fram-ställning upptagna, till ett belopp av 128,500 kronor beräknade kostnaderna. Ifrågavarande medelsanvisning, vartill erfordrades riksdagens medgivande, torde böra ske från den i statskontorets räkenskaper upptagna diverse-medelstiteln »Försäljningsmedel för tomter å Ladugårdsgärde», å vilken titel, enligt vad statskontorets räkenskaper utvisade, den 30 juni 1935 före-funnes en kontant behållning av i det närmaste 9,305,000 kronor.

Sedan regementsläkaren vid Svea livgarde i rapport den 27 september 1935 över en den 24 och 25 i samma månad förrättad inspektion av rege-mentets förläggningar å Järvafältet påtalat en del allvarliga missförhållanden å vissa förläggningsplatser därstädes, samt domänofficeren och fördelnings-läkaren vid östra arméfördelningen däröver var för sig avgivit yttranden, framställde chefen för nämnda fördelning i skrivelse till arméförvaltningens fortifikationsdepartement den 11 december 1935 förslag rörande vissa ytter-ligare arbeten å Järvafältet samt anförde därvid, bland annat, att, därest det av honom tidigare begärda anslaget å 128,500 kronor till elektrifiering av Järvafältet samt till brunnar och bekvämlighetsinrättningar bleve beviljat, endast en del av de största olägenheterna i förläggningshänseende därigenom kunde avhjälpas. Det närmaste och mest trängande behovet utgjordes dess-utom av följande anordningar, för vilka kostnaderna sammanfattningsvis be-räknades sålunda:

Mathallar, 4 större à	kronor	12,000: —	
5 mindre à	»	9,000: —	93,000: —
Sjukvarter, 2 st. à	»	2,000: —	4,000: —
Kokvagnshus, 4 större st. à	»	3,400: —	
8 mindre à	»	800: —	20,000: —
Proviantkällare, 2 större à	»	1,000: —	
10 mindre à	»	700: —	9,000: —
Övriga anordningar, golv vid Säby	»	2,000: —	
marketenteristånd	»	5,400: —	7,400: —
		<hr/>	
		Summa kronor	133,400: —

Arméförvaltningens fortifikations- och intendentsdepartement samt sjukvårdsstyrelse hava i skrivelse den 24 januari 1936 beträffande arméfördelningschefens sistnämnda framställning anfört, bland annat, följande.

Då fortifikations- och intendentsdepartementen samt sjukvårdsstyrelsen, som gemensamt handlagt detta ärende, funne de av arméfördelningschefen föreslagna anordningarna vara nödvändiga och ägnade att tillgodose det mest trängande behovet av förbättrade förläggningsförhållanden vid övningar på Järvafältet, finge departementen och styrelsen, med överlämnande av till ärendet hörande handlingar, hemställa, att Kungl. Maj:t måtte ställa till fortifikationsdepartementets förfogande, utöver i fortifikationsdepartementets och sjukvårdsstyrelsens skrivelse den 17 juni 1935 äskat belopp av 128,500 kronor för utförande av vissa arbeten å Järvafältet, ytterligare ett belopp av 133,400 kronor av de genom exploateringen av Ladugårdsgärdet influtna försäljningsmedlen för utförande av de i chefens för östra arméfördelningen omförmälda skrivelse till fortifikationsdepartementet den 11 december 1935 angivna arbetena å samma övningsfält.

Statskontoret har i utlåtande den 3 februari 1936 över nu ifrågavarande framställning anfört, bland annat, följande.

Under erinran om sitt utlåtande den 6 augusti 1935 över den i förevarande ärende omförmälda framställningen om anvisande av 128,500 kronor för utförande av vissa brådskande arbeten till förbättrande av förläggningsförhållandena å Järvafältet finge statskontoret framhålla, att, därest nu avsedda arbeten ansåges böra komma till stånd, intet torde vara att erinra emot att — för den händelse anslag för ändamålet ej funnes böra äskas å riksstaten — försäljningsmedel för tomter å Ladugårdsgärdet disponerades även för täckande av de härav föranledda kostnaderna. Härför torde emellertid riksdagens medgivande vara erforderligt.

*Departements-
chefen.*

Såsom redan framhållits, har den pågående exploateringen av Ladugårdsgärdet medfört, att Stockholmstruppernas övningar i allt större utsträckning måst förläggas till Järvafältet. Sålunda hava exempelvis vissa kompanier vid Svea livgarde under de senare åren haft sina övningar förlagda dit under 40—50 % av den effektiva tjänstgöringstiden under sommarrekrytskolorna och under en ännu större del av repetitionsövningarna. Göta livgardes stridsvagnsbataljon har under samma år varit förlagd till Järvafältet under 60—70 % av den effektiva tjänstgöringstiden under vinterrepetitionsövningarna.

För manskapets förläggning under vistelsen på övningsfältet finnas visserligen uppförda ett mindre antal s. k. värmestugor, men dels fylla dessa stugor med sina bristande hygieniska anordningar och sina på golvet ordnade halmbäddar icke i någon mån de krav, som rimligen böra kunna ställas på en mera permanent förläggning och dels är utrymmet i desamma begränsat. Då större truppstyrkor samtidigt hava sina övningar på fältet, måste därför tältförläggning tillgripas. Dylika förläggningsförhållanden måste, särskilt då regn och kyla råda, innebära betydande olägenheter och obehag för personalen och göra tjänsten onödigt tung. Vidare medföra bristen på hygieniska anordningar och den på en del av förläggningsplatserna rådande ringa tillgången på fullgott dricksvatten betydande sanitära vådor, vartill kommer, att truppersna utrustning under nuvarande primitiva förhållanden utsättes för ökad slitning till följd av svårigheterna att ägna densamma nödig tillsyn och vård.

Då Ladugårdsgärdets användbarhet för militära övningar mer och mer minskas, efter hand som exploateringen av detsamma fortskrider, måste man räkna med, att Järvafältet under de närmaste åren i ökad omfattning kommer att tagas i anspråk för Stockholmsgarnisonens övningar. Såsom de militära myndigheterna vid upprepade tillfällen framhållit och 1934 års statsrevisorer jämväl understrukt, torde det därför bliva nödvändigt att inom kort upptaga frågan om ordnandet av truppersnas förläggning därstädes till allvarligt övervägande. Uppenbart torde vara, att denna fråga icke kan slutligt lösas utan uppförande av nya kasernetablissemang. Med ett ställningstagande till detta spörsmål synes emellertid böra anstå, till dess statsmakternas beslut i anledning av det av 1930 års försvarskommission framlagda förslaget till arméns organisation föreligger. Uppförandet av kasernbyggnader anser jag mig därför för närvarande icke böra ifrågasätta. Däremot synes det vara nödvändigt att utan avvaktan på kasernbyggnadsfrågans lösning vidtaga vissa åtgärder i syfte att åstadkomma en förbättring av de nuvarande förläggningsförhållandena.

I sina förenämnda skrivelser den 17 juni 1935 och den 24 januari 1936 hava arméförvaltningens fortifikationsdepartement och sjukvårdsstyrelse respektive arméförvaltningens fortifikations- och intendentsdepartement samt sjukvårdsstyrelse i anslutning till av chefen för östra arméfördelningen uppgjorda förslag i ämnet hemställt om vidtagande av åtgärder i nyssnämnt syfte samt anhållit, att medel — i runt tal 262,000 kronor — måtte anvisas härför. Bland de sålunda ifrågasatta åtgärderna märkas elektrifiering av Järvafältet samt uppförande av mathallar och kokvagnshus därstädes. Kostnaderna härför hava beräknats till respektive 109,000, 93,000 och 20,000 kronor.

Då nyssnämnda åtgärder synas lämpliga och ägnade att väsentligt förbättra de nuvarande, föga tillfredsställande förläggningsförhållandena utan att därigenom ett blivande beslut i kasernbyggnadsfrågan föregripes, samt de föreslagna anordningarna till övervägande del bliva erforderliga, även om Stockholms garnison kommer att permanent kaserneras å Järvafältet, anser

jag mig böra tillstyrka myndigheternas förslag i ämnet. Emot de för förbättringsarbetenas utförande beräknade kostnaderna, 262,000 kronor, har jag icke något att erinra. Med hänsyn till att åtgärderna i fråga främst föranledas av den pågående exploateringen av Ladugårdsgärdet, finner jag i likhet med statsrevisorerna och de i ärendet hörda myndigheterna skäligt, att berörda kostnader bestridas av medel, som influtit genom försäljning av tomter å Ladugårdsgärdet, d. v. s. från den i statskontorets räkenskaper upptagna diversemedelstiteln »Försäljningsmedel för tomter å Ladugårdsgärde», å vilken titel behållningen, enligt vad statskontoret meddelat, den 30 november 1935 utgjorde omkring 11,227,000 kronor. Härtill torde emellertid riksdagens medgivande böra utverkas.

Under återopande av vad sålunda anförts får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att till bestridande av kostnaderna för vissa arbeten för förbättrande av förläggningsförhållandena å Järvafältet må tagas i anspråk ett belopp av högst 262,000 kronor av medel, inestående å den i statskontorets räkenskaper upptagna titeln »Försäljningsmedel för tomter å Ladugårdsgärde».

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan behagar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten lämna bifall samt förordnar, att proposition av den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Gunnar Christianson.